

ANDRZEJ BOBER SJ

„PIĘCDZIESIĄT HOMILII ŚW. AUGUSTYNA”

KARTA Z DZIEJÓW POLSKIEJ PATRYSTYKI

W 1858 r. ukazała się w Poznaniu książka pt. *Pięćdziesiąt homilij św. Augustyna*¹. Na pierwszy rzut oka zdawać by się mogło, że jest to wybór mów św. Augustyna dokonany przez anonimowego polskiego tłumacza. Tak jednak nie jest. Owa liczba „pięćdziesiąt” nie jest przypadkowa, co więcej, ma swoją długą historię i określone implikacje krytycznotekstualne. Jaka jest geneza tych pięćdziesięciu homilii, jakim echem odbiły się one u nas, jakie wnioski o ówczesnej patrystyce polskiej da się z tej publikacji wyciągnąć i jakie odkrycie, zupełnie przez tłumacza nie przewidziane, praca ta przyniosła — to wszystko będzie tematem poniższych wywodów.

GENEZA „PIĘCDZIESIĘCIU HOMILII”

W czasie czterdziestoletniego bez mała kapłaństwa (391-430) wygłosił św. Augustyn bardzo wiele kazań i na tym polu może z nim się równać tylko Jan Chryzostom. Ale jak złotousty Grek, tak i Augustyn kazań nie spisywał. Robili to stenografowie, zwani wówczas tachygrafami. Niektóre ich zapisy docierały do rąk Augustyna, który teksty poprawiał i włączał do podręcznej biblioteki². Jednakże pełnego zbioru swych mów sam Augustyn nam nie przekazał. Niezależnie od jego woli powstawały zbiory homilii na podstawie zapisów tachygrafów. Krążyły z rąk do rąk. Docierały z Afryki do Italii, do Galii i do Hiszpanii. Układ tych zbiorów był różny, na przykład według kalendarza-kościelnego albo według tematów. Takich zbiorów kazań augustyńskich ze starożytności zachowało się do dziś dziesięć. Najstarszy zapewne był zbiór *De Alleluja* zawierający 46 mów; inny, równie jak poprzedni zawdzięczający swe powstanie inicjatywie prywatnej czcicieli św. Augustyna, nosił tytuł *De paenitentia* i zawierał 37 mów. Największą atoli sławę zdobył zbiór *Quinquaginta homiliae S. Augustini* (dalej przytaczany jako zbiór Q).

¹ Przekład z języka łacińskiego. Poznań 1858. Nakładem i czcionkami N. Kamińskiego i Spółki s. IV+263.

² B. Altaner. *Die Bibliothek Augustins*. W: *Kleine patristische Schriften*. Berlin 1967 s. 174-178. TU 83.

Pojawił się on w VI w. w Galii, a twórcą jego był Cezary z Arles (†542). Do kazań Augustyna dołączył on utwory homiletyczne innych Ojców i pisarzy kościelnych. W ten sposób powstał zbiór kontaminowany, co nowoczesnym krytykom i wydawcom tekstów przysporzyło niemało kłopotów. W VIII w. pojawiła się następna kolekcja — *De verbis Domini et Apostoli* — licząca 72 homilie. Inne zbiory kazań Augustyna nie należą do naszego tematu, bo uwagę koncentrujemy na zbiorze Q.

LOSZY ZBIORU Q OD WYNALEZIENIA DRUKU

W pierwszych drukowanych wydaniach zbiorowych mów św. Augustyna wydawcy uwzględnili wszystkie przekazane tradycją zbiory (Amerbach 1494-1495, Freben 1528-1529 — obaj w Bazylei), tworząc z zebranych przez siebie homilii nowe kolekcje: *De tempore* i *De sanctis*. Zbiór Q był przez nich drukowany oczywiście jako jednostka samoistna. Taki stan rzeczy przetrwał w kolejnych wydaniach mów Augustyna aż do epokowego, bez żadnej przesady, wydania Maurynów w 1683 r. Opracowując swoje wydanie, Mauryni zajęli się wszystkimi dotychczasowymi zbiorami, w tym i zbiorem Q. Stwierdzili przede wszystkim (PL 38, 13-14), że sięga on czasów Cezarego z Arles (†542) i że na pewno nie jest wcześniejszy, ponieważ zawiera nawet kilkanaście mów Cezarego. Ponadto w innych homiliach zbioru Q, nie będących dziełem Cezarego, ślad jego pracy pozostał aż nadto widoczny.

W wyniku mrówczej pracy Mauryni przyjęli nowy układ mów. Wszystkie dotychczasowe zbiory po krytycznym przetrząśnięciu i eliminacji obcych elementów scalili, a ponieważ w kolekcji liczącej setki homilii nie można było nawet marzyć o porządku chronologicznym, przyjęli układ rzeczowy. Wydanie ich zawiera 363 autentyczne mowy Augustyna, 32 wątpliwe i 317 nieautentycznych. Zniknęły wszystkie stare grupy mów, a na ich miejsce przyszedł podział na: 1. *Sermones de Scripturis* (1-183), 2. *Sermones de tempore* (184-272), 3. *Sermones de sanctis* (273-340), 4. *Sermones de diversis* (341-363). Osobno także umieścili Mauryni *Sermones dubii* (364-396) i *Sermones suppositicii* (podrzucone).

To wydanie mów Augustyna przedrukował Migne w tomie 38-39 *Patrologii Łacińskiej* i do dziś jest ono uważane za niedoścignione³. Nowe wydanie mów św. Augustyna zapoczątkowała belgijska seria *Corpus Christianorum*, ale dotąd (1978 r.) wyszedł ledwie pierwszy tom, zawierający pierwsze 50 mów w opracowaniu C. Lambota OSB (1961 r.).

Zbiór Q przestał zatem definitywnie istnieć u schyłku w. XVII, albowiem to, co było w nim rzeczywiście augustyńskiego, weszło do edycji Maurynów. Nikt też nie wspominał po Maurynach o tym zbiorze, aliści w r. 1858 wyszło w Poznaniu dzieło: *Pięćdziesiąt homilij św. Augustyna*. Jest to przekład zbioru Q. Tłumacz ukrył się

³ Filologiczną ocenę edytorskiej pracy Maurynów dała Christine Mohrman (*Die altchristliche Sondersprache in den Sermones des hl. Augustin*, Nijmegen 1932).

starannie. Przeszukaliśmy roczniki czasopism z tamtych lat („Przegląd Poznański”, PRM, PKat) i nie natrafiliśmy na żaden ślad nazwiska tłumacza. Ten nie odkryty anonim wyznaje szczerze w przedmowie (S. IV), że jego „przekład 50 homilij św. Augustyna uskuteczniiony jest według wydania bazylejskiego z r. 1569; w tych zaś tylko miejscach, gdzie był zły sposób czytania lub myśl ciemna, brano do pracy wydanie antwerpskie z r. 1576”. To znaczy, że tłumacz nie słyszał o edycji Maurynów, nie wiedział, że Mauryni z tych pięćdziesięciu homilii wiele mów wyrzucili, jako nieautentyczne, że w ogóle w naukowych wydaniach mów augustyńskich zbiór Q przestał istnieć. Nie świadczy to o wysokim poziomie patrologii polskiej w połowie XIX w. Gdyby tłumacz raz tylko miał w rękach wydawnictwa Maurynów, musiałby odstąpić od swego zamierzenia.

O stopniu znajomości zagadnienia u ówczesnych polskich recenzentów omawianego przekładu świadczy znów okoliczność, iż jeden tylko zauważył ten rażący anachronizm naukowy⁴. Jeszcze w 1919 r. ks. N. Cieszyński, informując polskiego czytelnika o świeżo odkrytych przez Morina kazaniach św. Augustyna⁵ i wyliczając (nieściśle i niedokładnie) polskie przekłady, zaznaczył tylko, że zbiór poznański z r. 1858 jest najpełniejszy, a przekład niezły. I jedno, i drugie nie jest całkiem prawdziwe.

Zachodzi więc potrzeba gruntownego przyjrzenia się wydawnictwu poznańskiemu. Zadaniem naszym będzie zbadanie w świetle dzisiejszej krytyki tekstualnej każdej z osobna homilii wchodzącej w skład rzeczzonego zbioru Q, przełożonego na język polski w r. 1858. W analizie naszej posługiwaliśmy się następującymi wydaniami tekstów:

1. *Tomus decimus operum Divi Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi, continens reliqua tractata apud populum, quorum summam indicabit haec pagina versa. Apud Carolam Guillard viduam Claudii Cheuallerii, et Guillielmum Desboyes, sub Sole aureo, in via divi Jacobi. Liber quinquaginta homiliarum Parisiis 1555.* Zbiór Q znajduje się tu na s. 90-123.

2. *Sermones S. Augustini*, wyd. Maurynów, przedruk: PL 38-39.

3. *Sancti Augustini Sermones post Maurinos reperti probatae dumtaxat auctoritatis nunc primum disquisiti in unum collecti et codicum fide instaurati studio ac diligentia D. Germani Morin OSB.* Romae 1930.

4. *Sancti Aurelii Augustini Sermones selecti duodeviginti. Quos ad fidem codicum recensuit prolegomenis notisque instruxit D. C. Lambot OSB.* Ultraiecti Bruxellis 1950.

5. *Sancti Cesarii Arelatensis Sermones. Nunc primum in unum collecti et ad leges artis criticae ex innumeris manuscriptis recogniti. Studio et diligentia D. Germani*

⁴ Anonim w „Przeglądzie Poznańskim” 25:1858 s. 86 n. Zarzucił też tłumaczowi wiele nieściłości.

⁵ Św. Augustyn na tle kazań świeżo odkrytych. „Przegląd Powszechny” 141-142:1919 s. 434.

Morin Presbyteri et Monachi OSB. Editio altera. Turnholti Typographi Brepols Editores Pontifici 1953.

6. *Sancti Aurelii Augustini. Sermones de Vetere Testamento id est Sermones I-L secundum ordinem vulgatum insertis etiam novem sermonibus post maurinos repertis recensuit Cyrilus Lambot O. S. B.* Turnholti 1961. Typographi Brepolis Editores Pontificii.

Jak zaznaczyliśmy poprzednio, w wydaniu Maurynów zniknął zbiór Q. Chcąc go mieć pod ręką, sięgnęliśmy do wydania paryskiego z r. 1555. Wykaz natomiast mów zbioru Q z zaznaczeniem, gdzie dana mowa ze zbioru Q weszła, lub że w ogóle z korpusu augustyńskiego została odrzucona, podali Mauryni na końcu swego wydania w orientacyjnej tabeli, którą przedrukował Migne (PL 39, 24-32).

Jednakże krytyczna praca Maurynów nad zbiorem Q nie jest ostatnim słowem na ten temat. Na nowo zbadał ten zbiór benedyktyn Morin i rezultaty tych niesłychanie sumiennych badań podał we wstępie do wydanych przez siebie *Sermones* św. Cezarego z Arles. Trzeci rozdział tego wstępu (*De collectionibus homiliarum, quae ab ipso Cesario ortum quoquo modo videntur habuisse*) zajmuje się zbiorami homilii, które wyszły w jakikolwiek sposób z warsztatu Cezarego. Z nich zamierzał wydobyć jądro cezariańskie. Takich zbiorów odnalazł 15 i z wielką akrybią filologiczną je zbadał. Na czternastym miejscu znajduje się tam zbiór *Quinquaginta homiliarum Sancti Augustini (Q)*. Morin dokonał najpierw według rękopisów przeglądu tych homilii, podając słowa początkowe każdej i *numerus currens* w serii, który przy wielu homiliach jest odmienny od numeracji w wydaniach ogłoszonych drukiem i — konsekwentnie — od numeracji polskiego przekładu. Zastanawiał się też, kto tę przeróżną mieszaninę mów złożył w jeden korpus. Tu przyjął pogląd Maurynów, że zbiór Q nie jest starszy od Cezarego i służył mu jako podręcznik homilijny na niedziele w ciągu roku. Morin nie przeprowadził analizy autorstwa poszczególnych mów zbioru Q, lecz dał syntetyczne zestawienie, z którego wynika, że w omawianym zbiorze jest: 26 homilii św. Augustyna: 17 homilii ekscerpował Cezary z Augustyna i opatrzył własnymi dodatkami, a więc w zasadzie są one cezariańskie; 1 homilia jest na pewno autorstwa Cezarego, z 6 pozostałych jedną napisał kapłan Herakliusz, a autorstwo pięciu nie jest znane. W związku z tym do korpusu cezariańskiego przyjął Morin 18 homilii.

Obecnie omówimy każdą z osobna homilię zbioru Q według kolejności polskiego przekładu, korzystając z uwag Maurynów, G. Morina i C. Lambota zawartych w cytowanych wyżej wydaniach.

ANALIZA POLSKIEGO PRZEKŁADU ZBIORU Q

1. *Vocans humanum genus* — Q polski 1-5, PL 38, 121-124.

Jest to autentyczna mowa św. Augustyna i za taką uznana zarówno przez Maurynów, którzy ją włączyli do korpusu augustyńskiego bez żadnego sprzeciwu

jako sermo 16, jak i przez Morina (CC 104, 990). Morin nie znalazł w niej żadnych śladów Cezarego: *sine ulla admixtione saporis Caesariani* (tamże).

2. *Frequenter fratres* — Q polski 5-10, PL 39, 1845-1848, CC 133, 545-549.

Mauryni umieścili ją w dodatku (*appendix*), a więc między nieautentycznymi utworami Augustyna. Spostrzegli, że ta mowa jest wzięta z *Enarrationes in Ps 49* (nr 27-30) z małymi tylko dodatkami i zmianami. Dodatki „przyszyto grubymi nićmi” (*ansulis*). Hipotezy jednak żadnej o autorstwie nie postawili, czemu się Morin mocno dziwi. Sam twierdzi (CC 103, 545), że *tota homilia Caesarium clamat*. Dowód na to upatruje w zasobach leksykalnych i stylistycznych właściwych Cezaremu, ujawniających się nie tylko — jak to zwykle bywa — w zakończeniu, lecz również w tekście całej homilii. Włączył przeto tę homilię do swego korpusu cezariańskiego (*sermo 133*), opatrując ją tylko krzyżykiem, co oznacza, że jej osnowa jest zaczerpnięta z obcych źródeł, wszelako nosi znamiona cezariańskie.

3. *Qui enim cognovit (De mysterio Crucis)* — Q polski 11-12, PL 33, 611 n., CC 104, 983.

Jest to krótki urywek z listu 147 (rozd. 14, 33-34) św. Augustyna.

4. *Inter cetera quibus* — Q polski 11-12, PL 39, 1849-1851, PL 57, 499-502.

Mauryni umieścili tę mowę w swojej edycji jako *S. Augustini sermo suppositicius 55* i dodali uwagę, że jej nieznanemu autorowi posiadał pewne wykształcenie. Morin stwierdził, że homilia ta znajduje się w zbiorze Maksyma z Turynu (CC 104, 973). Figuruje tam rzeczywiście, lecz nawet Morin nie odważył się jej przypisać Maksymowi. Wolał napisać, że *antiqui profecto auctoris est, non ineruditi quidem, sed ignoti*. CPL opowiada się jednak za Maksymem (p. 67).

5. *Frequenter in scripturis* — Q polski 14-17, PL 39, 1697-1700, CC 104, 596-598.

Mauryni umieścili tę mowę wśród *sermones dubii* św. Augustyna (poz. 387) stwierdzając, że ani początek, ani zakończenie nie noszą piętna augustyńskiego, a osnowa jest pozbawionym wdzięku zlepkiem słów i myśli Augustyna. Brak w niej logicznego układu, a styl jest niedbały. Te właśnie względy skłoniły Morina do opowiedzenia się za autorstwem Cezarego. Bez wahania więc włączył tę mowę do swego korpusu cezariańskiego jako *sermo 145*.

6. *Frequenter in Evangeliiis* — Q polski 17-22, PL 39, 2250-2252, CC 103, 168-171.

Mauryni umieścili tę homilię wśród nieautentycznych jako *sermo 271* stwierdzając, że zredagowana jest — tak samo jak poprzednia — z augustyńskich strzępów i zapewne przez tego samego autora. Od wskazania autora powstrzymali się, atoli Morin bez wahania opowiedział się za Cezarym i włączył ją do cezariańskiego zbioru jako *sermo 38*.

7. *Si diligenter attenditis* — Q polski 22-27, PL 39, 2287 n., CC 104, 743-748.

Mauryni umieścili ją wśród mów nieautentycznych jako *sermo suppositicius 287*, ponieważ w większej części składa się z autentycznej mowy 178 św. Augustyna. Dodany został tylko wstęp i zakończenie. Dlatego wydrukowali tylko te właśnie dodatki, a po osnowę odesłali pod wskazane miejsce. Sposób przeróbki, właściwy

Cezaremu, skłonił Morina do opowiedzenia się za autorstwem Cezarego. Włączył ją więc do swego korpusu jako *sermo* 183.

8. *Beatus Apostolus Paulus* — Q polski 27-32, PL 39, 2247-2250, CC 104, 739-743.

Mauryni umieścili ją wśród nieautentycznych mów jako *sermo suppositicius* 270, stwierdzając naśladownictwo Augustyna i wypiski z jego mów, a także dodatki kontaminatora. Wysuwając domysł, że autorem centonu jest Cezary. Morin stwierdził jeszcze, że tytuł pochodzi od Cezarego. W korpusie cezariańskim jest to *sermo* 182.

9. *In Scripturis divinis* — Q polski 32-37, CC 103, 576-579.

Mowa ta przechowała się tylko w zbiorze Q. Mauryni w ogóle jej nie przedrukowali, albowiem stwierdzili (PL 39, 2432), że jest ona zasadniczo oparta na wątku autentycznej mowy 188 Augustyna. Morin uznał jej przeróbki i dodatki za dzieło Cezarego i włączył ją do korpusu cezariańskiego jako *sermo* 140.

10. *Apostolum cum legeretur* — Q polski 37-42, PL 39, 1964-1967, CC 104, 734-739.

Mauryni umieścili ją w dodatku jako mowę 111 nieautentyczną stwierdzając, że jest to w zasadniczej osnowie autentyczna mowa augustyńska z różnymi dodatkami, które wyodrębnili nawiasami. Otóż te dodatki w nawiasach skłoniły Morina do przypisania tej przeróbki Cezaremu. Dlatego włączył ją do korpusu cezariańskiego jako *sermo* 181, opatrując ją krzyżykiem, co oznacza, że główna osnowa należy do innego autora (w tym wypadku do św. Augustyna).

11. *Frequenter fratres* — Q polski 42-47, PL 38, 244-247.

Jest to autentyczna 40 mowa św. Augustyna. Niestety, mowa ta nie jest kompletna w tej postaci, w jakiej przekazał ją nam zbiór Q i konsekwentnie — Mauryni. Jest ona częścią długiej mowy św. Augustyna *De proprio natali*. Do czasów niedawnych znane były z niej tylko dwa dłuższe fragmenty. Jeden to wspomniana mowa 40, drugi — mowa 339 św. Augustyna. Całą mowę odnalazł Frangipane w bibliotece na Monte Cassino i wydał w Rzymie w 1818 (*Sermones X*), a Migne przedrukował w PL (46, 960-971). Gdy Morin badał krytycznie wszystkie mowy Augustyna znalezione po Maurynach, stwierdził, że w odkryciu Frangipane zyskał w całości jedną z najwspanialszych mów Augustyna, która została przez Cezarego rozkawałkowana dla własnych celów duszpasterskich, albowiem ten *productus sermo* wydał mu się za długi. Morin uznał omawianą mowę za całkowicie augustyńską i opublikował w 1 tomie *Miscellanea Agostiniana* (por. *Sancti Augustini sermones post Maurinos reperti [...] Romae* s. 189-200). Mowa *Frequenter fratres* ze zbioru Q mieści się w publikacji Morina na s. 197-200.

12. *In omnibus scripturis* — Q polski 47-52, PL 39, 2212-2215, CC 103, 258-262.

Mauryni umieścili tę mowę wśród nieautentycznych pod nr. 253 stwierdzając przy tym, że styl od początku do końca jest wybitnie cezariański, a nauka augustyńska (z mów Augustyna na psalmy). Ten pogląd Maurynów przyjął Morin i włączył mowę do korpusu cezariańskiego jako *sermo* 59.

13. *Audivimus fratres* — Q polski 52-55, PL 38, 241-244.

Mauryni nie mieli żadnej wątpliwości co do autentyczności tej mowy. Morin stwierdza (CC 104, 958), że tytuł jest cezariański, wszelako w samej mowie nie znalazł śladów Cezarego.

14. *Dominus noster Jesus* — Q polski 56-61, PL 38, 1463-1467, CC 104, 892-897.

Mauryni umieścili tę mowę wśród autentycznych mów św. Augustyna jako *sermo* 333. Sądu o autentyczności nie podważyły dostrzeżone przez nich cudze dodatki. Domyślali się nawet, że *capita* 6 i 7 są prawdopodobnie cezariańskie, ale nie wyciągnęli dalszych wniosków. Dopiero Morin opowiedział się zdecydowanie za Cezarym. *Capita* 6 i 7 są bez wątpienia autorstwa Cezarego, właściwości zaś całej mowy harmonizują z cechami autentycznych homilii Cezarego, a przede wszystkim z definicjami synodu w Orange (r. 529). W kanonie 5 tego synodu i w zakończeniu powtarzają się te same teksty Pisma św. Pierwsza część mowy (c. 1-5) pochodzi od Augustyna i stanowi jedyny przekaz tego tekstu. W korpusie cezariańskim Morina jest to *sermo* 226. CPL 57 potwierdza opinię Morina.

15. *Qualiter nos invicem* — Q polski 62-65, PL 39, 1949-1951, CC 103, 107-111.

Mauryni umieścili tę mowę wśród nieautentycznych jako *sermo suppositicius* 105. Z tytułu w rękopisach: *Excerpta de libris S. Augustini* wynika, że mowa złożona jest z ekscerptów. Zdaniem Maurynów ekscerpowano myśli, a nie słowa. O autorstwo centonu podejrzewali Mauryni Cezarego.

Morin stwierdził najpierw stanowczo, iż ekscerpowano tu jednak nie tylko myśli, ale i słowa, przynajmniej w pierwszych trzech rozdziałach. Skąd? — Z jakiegoś zaginionego dziełka św. Augustyna. Na autorstwo Cezarego wskazuje — zdaniem Morina — słownictwo całej mowy, a szczególnie zakończenie, dlatego w korpusie cezariańskim figuruje ona jako *sermo* 24.

16. *Resurrectio et glorificatio* — Q polski 65-69; PL 39, 2210-2212; CC 104, 824-828

Mauryni umieścili tę mowę *inter suppositicios* jako *sermo* 252. Zauważyli w niej fragmenty z *Enarrationes in Ps. 148* i wnioskowali na korzyść autorstwa Cezarego. Morin doszukał się jeszcze innych śladów Cezarego w tej homilii i włączył ją do zbioru jako *sermo* 26.

17. *Lectioibus canticis* — Q polski 69-75; *Sermo* 168; PL 38, 911-915.

Autentyczna mowa św. Augustyna. Przekład polski idzie za starymi wydaniem, gdzie pomieszano tytuł mowy z jej początkiem, który się dawnej (niesłusznie) tak zaczynał: *Secundum Vasis electionis confessionem* [...]. Choć ta mowa augustyńska przechowała się w zbiorze Q, którego twórcą był Cezary, to jednak nawet Morin nie potrafił dostrzec w niej żadnych śladów biskupa z Arles (CC 104, 974).

18. *Dominus Deus noster (O Eliaszu)* — Q polski 75-78; PL 38, 97-99.

Autentyczna mowa św. Augustyna. Prócz podania wariantów Mauryni nie dali żadnej uwagi. Autentyczność augustyńską potwierdza Morin w kapitularku do zbioru Cezarego (CC 104, 963).

19. *Lectio ista fratres* — Q polski 78-81; PL 39, 1700-1701.

Mauryni umieścili ją wśród *sermones dubii* jako *sermo* 388. Co do jej

autentyczności mieli wątpliwości już wydawcy łowańscy oraz Verlinus i Vindingus. Mauryni stwierdzili ponadto szereg błędów językowych. W rozdz. 2 na przykład czytamy: *extinguo omnia peccata*, zamiast *redimo* lub *aboleo*; dalej — *tamen extinguis* zamiast *finis peccata* lub *peccare desinis*. Te uchybienia językowe, nie spotykane u św. Augustyna, zachwiały ich sąd o zupełnej i całkowitej autentyczności augustyńskiej. Z tego powodu znalazła się wśród mów wątpliwych.

Wydaje się nam, iż ten jedynie wgląd nie może wystarczyć do wykluczenia autorstwa Augustyna, skoro nie ma innych jeszcze racji; a tych nikt dotąd nie wysunął. Zaznaczone błędy językowe pochodzą zapewne od tych, którzy ją przepisywali, zostawiając ślady swego stylu i języka. Zjawisko to spotykamy zarówno w rękopisach dzieł Ojców Kościoła, jak i klasyków starożytnych. Zadaniem współczesnej krytyki tekstualnej jest przywracanie drogą kollacji rękopisów właściwej szaty językowej dziełom danego autora starożytnego. Morin, choć badał tę mowę uważnie, to przecież nie znalazł powodu do podważenia autorstwa Augustyna (CC 104, 974).

20. *Omnium quidem aures* — Q polski 81-84; PL 39, 1560-1563.

☛ Jest to autentyczna mowa św. Augustyna; *sermo* 353 — *In die Octavarum Infantium*. Jest to jedna z wcześniejszych mów, wygłoszona przez Augustyna tuż po święceniach kapłańskich. Mauryni bronią jej autentyczności przeciw Vindingowi i Verlinowi. Morin potwierdza autentyczność (CC 104, 979).

21. *Quotiescumque fratres carissimi* — Q polski 85-91; CC 103, 549-555.

Mauryni opuścili ją zupełnie, zaznaczając w wykazie mów (PL 39, 2432), że jest zlepią z *Enarrationes in Ps. 50* z dodaniem wstępu i zakończenia. W wydaniu paryskim z 1555 r. umieszczona jest na s. 101 *recto* i *verso* tomu X. Morin po zbadaniu wstawek i po analizie stylu całej homilii uznał ją bez wahania za dzieło Cezarego i umieścił ją w swym wydaniu jako *sermo* 134, opatrując krzyżykiem. Wstępne uwagi krytyczne Morina dają poznać jego metodę przy badaniu autentyczności. Bierze on pod uwagę podobieństwa lub różnice stylistyczne poparte przykładami: „własny węch” (*si emunctae naris homo sis, Caesarii ingenium et artem incunctanter agnosces*). Jest to więc intuicja i wprawa oparta na długoletnim wezytywaniu się w danego autora.

22. *Audistis fratres carissimi* — Q polski 91-94; PL 39, 1925n.

Mauryni umieścili ją w dodatku jako nieautentyczną *sermo* 94. Druga jej część jest — zdaniem Maurynów — ekscerpowana z *Traktatu na św. Jana*. W rękopisach jej brak. Kompilator nie jest znany. Morin nic nie umiał o niej powiedzieć.

23. *Quod admonemur Domini eloquiis* — Q polski 94-104; PL 38, 595-602.

Autentyczna mowa 99 św. Augustyna. Ani Mauryni, ani Morin nie mają co do autentyczności żadnych zastrzeżeń. Jej tytuł: *De remissione peccatorum contra donatistas*.

24. *Die quidem omni* — Q polski 104-107. *Sermo* 383 *inter dubios S. Augustini*; PL 39, 1687n.

Wprawdzie Mauryni całkiem jej nie odrzucili, ale nasunęły im się poważne

wątpliwości co do autentyczności tej mowy. Styl nie odpowiada Augustynowi; aczkolwiek widać starania autora, to przecież brak w tekście tej sztuki i smaku, jakie cechują Augustyna. Mowa jest ciemna i bardzo chłodna, albowiem brak w niej uczucia. Bossuet bronił jej autentyczności. Morin skłania się do uznania jej za autentyczną mowę św. Augustyna; żadnych śladów Cezarego w niej nie znalazł. W tabeli orientacyjnej (CC 103, LXXX) umieścił ją wśród autentycznych mów św. Augustyna.

25. *Hodiernus dies iste* — Q polski 107-111; PL 38, 1480-1482; CC 104, 914-918.

Mauryni umieścili ją wśród autentycznych mów Augustyna jako *sermo* 339 pt. *In die ordinationis suae* i nie uczynili żadnej uwagi na temat autentyczności. Tymczasem — stosownie do tego cośmy wyżej (s. 000 poz. 11) powiedzieli — jest to część długiej mowy św. Augustyna na rocznicę jego konsekracji biskupiej. Na dwie części podzielił tę mowę Cezary, przy czym nieznacznie ją przerobił i z okazji własnych rocznic do ludu w Arles wygłaszał. Oryginalną mowę Augustyna (w całości) znamy dopiero od r. 1818, kiedy to odkrył ją Frangipane. W 1930 r. (poprawioną) ogłosił Morin w *Miscellanea Agostiniana*. Jest to więc centon cezariański. Zakończenie mowy jest dodatkiem Cezarego, a cała mowa ekscerptem z Augustyna. Dlatego Morin włączył ją do korpusu Cezarego jako *sermo* 231, opatrując krzyżykiem. W aparacie krytycznym wyszczególnił dokładnie zapożyczenia z Augustyna, odwołując się do pełnego tekstu (Frangipane II).

26. *Ante aliquot dies*. — Q polski 111-114; PL 39, 2319-2320; CC 103, 323-325.

Mowa ta znajduje się u Maurynów wśród nieautentycznych jako *sermo* 300. Mauryni, idąc za Vindingiem i Verlinem, odrzucili autorstwo Augustyna, albowiem ani styl, ani treść na to nie wskazują, natomiast doskonale (*apprime*) pasują do Cezarego. W rękopisach mowa ta figuruje pod imieniem Augustyna. Morin, zbadawszy ją dokładnie, orzekł, iż z całego zbioru Q ona jedna nosi na sobie piętno wyłącznie cezariańskie (*omnibus ex partibus Caesarianus est*). Nie ma w niej żadnych dosłownych zapożyczeń z Augustyna. Ton wybitnie familijny. Zaczyna Cezary od zwrócenia uwagi niewiastom, żeby nie rozmawiały w kościele podczas czytania pasji lub w czasie kazań. Wprawdzie pozwoliłem — mówi — na to słabym i chorym, które nie mogą długo stać, by siedziały, tymczasem obecnie widzę, że i zdrowe siadają i kładą się *in lectulis suis* i zajmują się *otiosis fabulis*, przeszkadzając innym w słuchaniu Słowa Bożego. Proszę was tedy i napominam, byście w czasie czytania Pisma św. i głoszenia kazań nie kładły się na ziemię, chyba, że która jest bardzo słaba. Zresztą tak się należy ułożyć, by słabowita *non iaceat — sed magis sedeat*. Otóż ten obyczaj niewiast z Arles przetrwał do naszych czasów. Gdy Morin niegdyś zwiedzał Arles, na własne oczy widział, jak tamtejsze niewiasty lubią w kościele; *quasi in lectulis iacere et fabulis occupari*. Taki nawet szczegół z folkloru wyzyskał Morin na korzyść autorstwa Cezarowego tej mowy. W korpusie cezariańskim Morina jest to *sermo* 78.

27. *Vox poenitentis agnoscitur* — Q polski 114-124; PL 39, 1549 — 1560.

Autentyczna 352 mowa Augustyna. Tekst tej długiej mowy o pokucie jest niekompletny.

28. *Cantavimus: Deus manifestus veniet* — Q polski 124-130; PL 38, 124-128.
Sermo 17 św. Augustyna. Morin potwierdza jej autentyczność, stwierdzając tylko, że często powtarza się w niej niezwykle zwrot: *quod peius est* (CC 104, 959).
29. *Ego fratres vires parvae habeo* — Q polski 131-133; PL 38, 252-254.
Sermo 42 św. Augustyna. I Mauryni, i Morin zgadzają się co do autorstwa św. Augustyna.
30. *In scripturis divinis fratres carissimi legimus* — Q polski 134-138; PL 38, 326-332.
 Jest to fragment autentycznej (50) mowy św. Augustyna, obejmujący *capita* 2-8 tej mowy (Morin CC 104, 973).
31. *Golias unus fuit* — Q polski 138-141; PL 38, 196-207.
 Jest to kompilacja rozdz. 3-5, 6-8, 12-13 z autentycznej (32) mowy św. Augustyna. Zbiór Q ma zatem tylko jej część. Pełny tekst nosi tytuł: *In Psalmum 143. De Golia et David, ac de contemptu mundi*.
32. *Arcana et secreta regni Dei* — Q polski 141-153; PL 38, 698-705.
 Jest to autentyczna 126 mowa św. Augustyna, poświadczona przez Possidiusza (*Ind.* 5). Morin (CC 104, 957 i 103, LXVIII) zwraca uwagę, że w rozpowszechnionym zbiorze Q jest to homilia 32, natomiast w rękopisach znajduje się zamiast niej *Sermo presbyteri Eracli de lectione Sancti Evangelii ubi Petrus ambulavit super aquas. Audivimus Evangelium et quomodo vidimus*. W dawnym układzie jest to 14 mowa Augustyna — według tradycyjnego zbioru; Herakliusza kapłana — według rękopisów.
33. *Secundum Apostolum* — Q polski 153-155; PL 39, 1884-1889.
 Jest to w zbiorze nieautentycznych mów św. Augustyna *sermo* 54. Z korpusu augustyńskiego wyrzucili ją wydawcy łowańscy. Verlinus i Vindingus poparli ich decyzję, argumentując różnicami stylu i sposobu wykładu. Autora dotąd nikt nie wskazał. Nawet Morin pisze (CC 104, 987): *auctoris incerti*.
34. *Erigunt nos Divinae lectiones* — Q polski 155-164; PL 38, 778-784.
 Autentyczna mowa 142 św. Augustyna. Tekst niniejszy homilii doszedł do nas w dwu redakcjach. W nieco skróconej formie znajdował się w starym zbiorze *De verbis Domini*, w redakcji szerszej przekazał ją nam zbiór Q, lecz nawet ten szerszy tekst jest zepsuty. Formę pierwotną restytuował mu dopiero benedyktyn Wilmart („Revue d'Ascetique et de Mystique” 9:1928 s. 285-288) na podstawie kodeksu watykańskiego 471 z XII w. Tekst Wilmarta jest nieco szerszy od tradycyjnego, ale nowe uzupełnienia są augustyńskie, co w sposób nie budzący dyskusji Wilmart udowodnił. Na nowo wydał tę mowę Morin w 1930 r. w 1 tomie *Miscellanea Agostiniana* (s. 694-705). Swoją recenzję tekstu oparł zasadniczo na tym samym. co Wilmart, kodeksie watykańskim, uwzględnił jednak prócz tego nowe kodeksy, jak watykański 474 z IX w. reprezentujący grupę *De verbis Domini*, berliński 1677 z X w. reprezentujący grupę Q i wreszcie — watykański 478. Tylko ten tekst, a więc nie Maurynów, jest dzisiaj przydatny do celów naukowych.
- Przekład polski idzie oczywiście za starą recenzją zbioru Q, ale nawet i w tych

partiach, które pokrywają się z tekstem starym, jest wyjątkowo nieudany. Tłumacz im dalej pracował, tym pospieszniej i niedbalej przekładał. Wstęp mowy brzmi w oryginale: *Erigunt nos divinae lectiones, ne desperatione frangamur, et rursus terrent, ne superbia ventilemur. Tenere autem viam mediam, veram, rectam, tamquam inter sinistram desperationis et dexteram praesumptionis, difficillimum esset nobis, nisi Christus diceret, Ego sum via*. Tłumaczenie tych słów jest następujące (Q polski s. 155): „Boskie słowa pokrzepiają nas, byśmy nie zwątpieli, i znowu przestraszają nas, byśmy się pychą nie nadymali. I iść oną drogą środkową, prawą i prostą pomiędzy drogą rozpacz i między drogą przesądu, trudną by dla nas było nader rzeczą, gdyby Chrystus nie był powiedział: Jam jest Droga. *Erigunt* znaczy tutaj niewątpliwie: „wskazują nam prostą drogę”. Tłumacz nie wyodrębnił dwu dróg: lewej (*desperationis*) i prawej (*praesumptionis*). Ponadto zgoła fałszywie pojął te drogi, nie dostrzegając w oryginale ostrego przeciwstawienia: rozpacz i zuchwałej ufności. *Praesumptio* oddał bardzo nietrafnie przez „przesąd”. W toku całej mowy zresztą nie radził sobie z terminem *praesumptio*. Trzeci odcinek mowy zaczyna się słowami: *Non enim sic increpat [Scriptura], ut insultet, sed ad confusionem vult perducere praesumptionem, ut sanet*. Tłumacz poznański zaciera zupełnie myśl, gdy je przekłada: „nie tak on [tj. Bóg] gromi, jakby jej urągał, lecz zawstydzia ją, by ją uleczyć”.

35. *In omnibus scripturis* — Q polski 164-169; PL 39, 2349-2351; CC 103, 290-294.

Homilia ta, przekazana nam przez zbiór Q jako augustyńska, okazała się po zbadaniu jej przez Maurynów centonem z Augustyna, Fausta i innych. Dlatego Mauryni umieścili ją wśród mów nieautentycznych Augustyna. Morin stwierdził, że te strzępy nie wiążą się logicznie ze sobą. Brak nadto zakończenia, co się zdarza czasem Cezaremu. Na podstawie analizy języka i stylu doszedł Morin do przekonania, że autorem centonu jest Cezary i włączył ją jako *sermo* 69 do korpusu cezariańskiego. We wstępie mamy przekaz, że w kościele w Arles śpiewano w dni świąteczne kantyk *Benedicite*.

36. *De Domino Salvatore* — Q polski 169-174; PL 38, 258-262; CC 103, 583-587.

U Maurynów jest to autentyczna 34 mowa św. Augustyna, lecz przekazana nam nie w całości, lecz bez wstępu i zakończenia. Jest ona częścią zaginionej, lecz poświadczonej przez Possidiusza (*Ind.* 10), mowy *De lectione Isaiae: Domine, quis credidit auditui nostro*. Brak wstępu i zakończenia tłumaczy się tym, że dłuższe kazania Augustyna skracano, gdy miano je w kościele odczytywać. Morin stwierdził wyraźne ślady Cezarego, zwłaszcza pod koniec mowy, ale i w całym tekście dostrzegł nieznaczne zmiany stylistyczne w stosunku do osnowy augustyńskiej. Wynik badania Morina jest następujący: Cezary ocalił nam w zbiorze Q fragment zaginionej mowy Augustyna, którą z lekka tylko przerobił i uzupełnił. W korpusie Cezarego u Morina jest to *sermo* 142, wydrukowana drobną czcionką, co oznacza, że zasadnicza osnowa jest autorstwem cudzego, uzupełniona tylko drobnymi szczegółami przez Cezarego.

37. *Modo fratres cum divina* — Q polski 174-179, PL 39, 1652-1655 CC 104, 704-708.

Mauryni umieścili ją między *sermones dubii* pod nr 368 donosząc, że już lowańczycy mieli co do niej wątpliwości, a Verlinus i Vindingus odrzucili ją jako nieautentyczną. Jednakże sami mniemają, że te partie mowy, które u ich poprzedników przeważyły szalę na rzecz nieautentyczności, są późniejszą interpolacją, sama zaś mowa w swej głównej osnowie godna jest św. Augustyna. Ta wskazówka stała się punktem wyjścia dla dociekań Morina. Stwierdził mianowicie, że główny zrąb mowy tworzy zaginiona mowa Augustyna, zapewne ta, o której wspomina Possidiusz (*Ind.* 10, 6, 68; *De Apostolo: Nemo unquam carnem suam odio habuit i De Evangelio: Qui amat animam suam perdet eam*). Dzięki Cezaremu zatem mamy ocalony fragment mowy augustyńskiej, zmodyfikowany nieznacznie (zwłaszcza w nrze 5) przez Cezarego. Morin włączył ją przeto do korpusu cezariańskiego jako *sermo* 173, opatrując ją krzyżykiem. Autorstwo cezariańskie przyjmuje CPL 57.

38. *Non solum in novo* — Q polski 179-186; PL 39, 1690-1695; CC 103, 94-99.

Mauryni umieścili ją jako *sermo* 385 *inter dubios*, bo początek nie harmonizuje z osnową, która nosi wyraźne piętno augustyńskie; zakończenie zaś wskazuje na Cezarego jako na autora. Ktoś więc zlepiał cudze urywki, nie dbając o harmonię i wdzięk. Morin tę charakterystykę w całej rozciągłości przyjął, ponadto stwierdził, że te dodatki wskazują wyraźnie na Cezarego. W korpusie Cezarego jest to mowa 21 ogłoszona drobnym drukiem. CPL 57 przyjmuje pogląd Morina.

39. *Felix operarius* — Q polski 186-188; PL 39, 2342-2343.

U Maurynów jest to 311 mowa w Dodatku pt. *De eleemosyna*. Mauryni odrzucili ją za lowańczykami i Verlinem, nie wdając się w żadne dociekania. Morin wydał o niej (CC 104, 966) sąd zdecydowanie surowy: *Nullius pretii*. Po przeczytaniu jej widzi się, że sąd to jednak w pełni usprawiedliwiony, albowiem układ i argumentacja są wielce niedołążne. Autor nieznany.

40. *Dies isti Sancti quos agimus* — Q polski 188-194; PL 38, 1054-1058.

U Maurynów jest to *sermo* 211 wśród autentycznych mów Augustyna jako VII z cyklu *In quadragesima*; tytuł *De fraterna concordia et condonatione offensarum*. Zdaniem Morina była ona źródłem dla Cezarego w jego mowie 185 (*De concordia fratrum*), ale wyraźnie tego śladu nie znalazł (CC 104, 961).

41. *Poenitentes, poenitentes* — Q polski 194-197; PL 39, 1713-1715

Mauryni umieścili ją *inter dubios Augustini* jako *sermo* 393. Sprawa autorstwa tej mowy jest nieco zawikłana. Lowańczycy uznali ją za wątpliwą; Verlinus i Vindingus za fałszywą i zlepioną w centon z różnych cudzych strzępów. Przekazana jest też pod imieniem Cezarego i Ambrożego. Według Morina na jej podstawie napisał swą 63 mowę Cezary. Tekst zawarty w zbiorze Q nie wykazuje żadnego śladu przeróbki Cezarego. Przy bilansowaniu zbioru Q umieścił ją Morin między utworami Augustyna.

42. *Symbolum reddidistis* — Q polski 197-207; PL 38, 393-400.

Jest to autentyczna 58 mowa Augustyna *De oratione Dominica ad competentes*. Morin potwierdza jej autentyczność (CC 104, 989).

43. *Dominus Jesus* — Q polski 107-113; PL 38, 746-750.

Autentyczna mowa 135 św. Augustyna. Autentyczność potwierdza Morin (CC 104, 964), pisząc lakonicznie, że nie ma w niej żadnego śladu Cezarego.

44. *Sanctus Joannes* — Q polski 214-219; PL 38, 1312-1316.

Autentyczna mowa 290 św. Augustyna *In natali Sancti Joannis Baptistae*. Autentyczność potwierdza Morin (CC 104, 987 i 960).

45. *Modo cum lectio Actuum* — Q polski 219-223; PL 39, 1939-1941; CC 104, 712-716.

Mauryni włączyli ją jako *sermo* 101 do mów nieautentycznych. Domysłu co do autorstwa żadnego nie sugerują. Stwierdzają tylko, że są to ekscerpty z Augustyna z dodaniem wstępu i zakończenia. Za Cezarym opowiedział się Morin już w 1899 r. w RBén, a nikt z badaczy Cezarego nie wniósł co do tej hipotezy sprzeciwu. Włączył ją więc do korpusu Cezarego jako *sermo* 176.

46. *Confitemini Domino* — Q polski 223-227; PL 39, 1851-1853.

Mauryni umieścili ją jako *sermo* 56 w Dodatku wśród nieautentycznych mów św. Augustyna. Hipotezy co do autorstwa nie postawili. Morin też sprawy tej naprzód nie posunął, tak że dziś mówi się, iż jest to mowa *auctoris incerti*.

47. *Remedia peccatorum* — Q polski 227-231; PL 39, 2340-2342.

Mauryni zdecydowanie wykluczyli autorstwo Augustyna i umieścili ją wśród mów nieautentycznych jako *sermo* 310. Za taką uznali ją zresztą poprzednicy. Styl zupełnie inny niż Augustyna. Autor do dziś nie znany.

48. *Hominis cuiusdam divitis* — Q polski 231-234; PL 39, 1911-1913.

Mauryni za swymi poprzednikami uznali ją za nieautentyczną i umieścili w Dodatku jako *sermo* 86. Autorstwo Augustyna jest wykluczone z uwagi na wzmiankę (nr 3) o dziesięcinach, co nie zgadza się z epoką Augustyna. Widać w niej zapożyczenia z Augustyna, ale śladów Cezarego brak. Morin nie wysuwa hipotezy na temat autorstwa (*incertae originis* — CC 103, LXXX), ale Clavis 68 opowiada się za Pseudo-Fulgencjuszem.

49. *Apostolum audivimus* — Q polski 234-241; PL 39, 1709-1713.

Sermo 392 *in dubiis*. W rękopisach Q nosi tytuł: *De muliere curva*, tj. o niewieście pochylonej (Łk 13, 11), a w innych zbiorach: *Sermo ad coniugatos*. Ani Mauryni, ani Morin nie umieli wskazać autora. Jest więc mową *auctoris incerti*.

50. *Quam sit utilis et necessaria*. Q polski 241-262; PL 39, 1535-1549.

Mauryni i Morin uważają ją za autentyczną. Jest to *sermo* 351 Augustyna. Erazm chciał podważyć autorstwo Augustyna z uwagi na różnice stylu, jednak Mauryni podtrzymują tezę, że zarówno styl, jak i nauka zgodne są z Augustynem. Ostatnio znów wysunięto argumenty *pro* i *contra*. Niestety, Clavis 57 wspomniał je, ale ich nie streścił.

Tak więc przeprowadziliśmy analizę każdej mowy wchodzącej w skład cezariańskiego zbioru Q. Przyjęto taką kolejność mów, jaką mają wydania przed Maurynami i — konsekwentnie — przekład polski. Szczegół ten jest dlatego ważny, że uszeregowanie mów zbioru Q przez Morina według rękopisów dało nieco inny

układ; tradycyjny zbiór Q ma w kilku wypadkach inne mowy, niż to podał Morin we wstępie do swego wydania pism Cezarego (CC 103, LXXV nn.). Wyjaśnienie to jest niezbędne z uwagi na różnice, jakie ujawnią się w ogólnym bilansie polskiego zbioru Q w stosunku do bilansu Morina, który podamy niżej jako uzupełnienie bibliografii.

WYNIKI ANALIZY

Okazuje się ostatecznie, iż w tradycyjnym zbiorze Q przełożonym na język polski w r. 1858 znajdują się: 23 mowy Augustyna: 1, 3, 11, 13, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 40, 41, 42, 43, 44, 50; 19 mów Cezarego: 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 15, 16, 21, 25, 26, 35, 36, 38, 45. Reszta mów (8) wyszła spod pióra nieznanymi autorów.

Jak z tego zestawienia widzimy, tłumacz polski, chcąc uczcić jubileusz św. Augustyna przed stu laty, chwycił się całkiem niefortunnej myśli, gdy sięgnął po zbiór Q. Przedsięwzięcie było już wtedy spóźnione o półtora wieku. Gdyby o Maurynach wiedział, to by zapewne sięgnął po całkiem autentyczne mowy i dałby wtedy wartościową, być może, antologię. A tak nawet połowy zbioru nie wypełniają mowy Augustyna. Zresztą niektóre z nich są bądź zepsute, bądź niezupełne. Trudno dziś pojąć, jak się to mogło zdarzyć, że tłumacz tak dalece nie zorientowany w zagadnieniu podjął się trudu tak mozolnego, a tak niecelowego. Musiał to być jakiś samouk, któremu obca była literatura przedmiotu. Jako tłumacz także wywiązał się z zadania w sposób niezadowolający.

Przeprowadzenie analizy polskiego przekładu zbioru Q dało w rezultacie (jako wynik uboczny) odkrycie polskiego przekładu 19 homilii św. Cezarego z Arles. W poniższej tabeli podamy dokładny wykaz polskich przekładów homilii Cezarego. Numerację homilii Cezarego przyjęliśmy za jedynie miarodajnym dziś wydaniem Morina. Obejmuje ono dwa tomy. Pierwszy zawiera *Sermones* i wyszedł w Maredsous w r. 1937. Wydanie drugie ukazało się w 1953 r. w serii *Corpus Christianorum* jako tom 103 i 104.

W tabeli rubryka 1 podaje numer homilii Cezarego zgodny z edycją Morina, 2 rubryka oznacza miejsce homilii, czyli jej *numerus currens* w polskim tłumaczeniu zbioru Q.

Tab. 1. Homilie Cezarego w polskim zbiorze Q

Lp.	Edycja G. Morina	Polski zbiór Q
1	21	38
2	24	15
3	26	16
4	38	6

C.d. tabeli 1

5	59	12
6	69	35
7	78	26
8	133	2
9	134	21
10	140	9
11	142	36
12	145	5
13	173	37
14	176	45
15	181	10
16	182	8
17	183	7
18	226	14
19	231	25

UZUPEŁNIENIA BIBLIOGRAFICZNE

Zamykając analizę polskiego zbioru Q, w wyniku której mogliśmy po raz pierwszy ustalić istnienie polskiego przekładu 19 mów Cezarego, nie znanego żadnemu bibliografowi patrystycznemu u nas, dobrze będzie dać wykaz sumaryczny wszystkich polskich przekładów tego najpopularniejszego kaznodziei ludowego chrześcijańskiej starożytności.

Lp.	Nr mowy w edycji Morina	Przekłady polskie
1	6	M. Bednarz SJ (AP 413-417)
2	8	A. Bober SJ („Znak” s. 1535 n.)
3	11	R. Kalka (STCh 126-132; por. pozycja 27 — pełny tytuł).
4	13	M. Bednarz SJ (AP 417-420); J. S. Krzyszkowski (<i>Dzieje Dobroczynności</i> T. 4 Wilno 1824 s. 409-415)
5	21	Q polski (nr 38 s. 179-186)
6	24	Q polski (nr 15 s. 62-65)
7	38	Q polski (nr 6 s. 17-22)
8	46	Krzyszkowski (jw. s. 111-118)
9	47	Krzyszkowski (jw. s. 118-125)
10	51	M. Bednarz SJ (AP 420-421)
11	59	Q polski (nr 12 s. 47-52)
12	69	Q polski (nr 35 s. 164-169)
13	78	Krzyszkowski (jw. s. 201-205) Q polski (nr 26 s. 111-114) J. Czuj („Przegląd Katolicki” 1934 s. 485-486)
14	133	Q polski (nr 2 s. 5-10)

Lp.	Nr mowy w edycji Morina	Przekłady polskie
15	134	Q polski (nr 21 s. 85-91)
16	140	Q polski (nr 9 s. 32-37)
17	142	Q polski (nr 36 s. 169-174)
18	145	Krzyszkowski (jw. s. 24-29); Q polski (nr 5 s. 14-17)
19	166	M. Bednarz SJ (AP 421-422 — fragment)
20	173	Q polski (nr 37 s. 174-179)
21	176	Q polski (nr 45 s. 219-223)
22	179	J. Korzonkiewicz (Piotr Kard. Gasparri. <i>Katechizm Katolicki</i> . Warszawa 1941 s. 403: Świadectwa, pytanie 563 — fragmenty).
23	180	Krzyszkowski (jw. T. 5 s. 499-503)
24	181	Q polski (nr 10 s. 37-42)
25	182	Q polski (nr 8 s. 27-32)
26	183	Q polski (nr 7 s. 22-27)
27	187	L. Gładyszewski (<i>Kazania i homilie na święta Pańskie i Maryjne</i> . Lublin 1976 s. 39-43 STCh 1)
28	189	Jakub Wujek SJ (<i>Postille Catholickiey Mnieyszey</i> . Cz. 1 Kraków 1590 s. 32-34, przedruk Wrocław 1843. T. 1 s. 51-54; pod imieniem św. Augustyna)
29	189	L. Gładyszewski (jw. s. 51-57)
30	190	L. Gładyszewski (jw. s. 70-74). Choć Morin ogłosił ją wśród dzieł Cezarego (CC 104, 755-777), mowa ta należy do Sedata. Por. Clavis 1005.
31	195	L. Gładyszewski (jw. s. 86-90)
32	196	L. Gładyszewski (jw. s. 95-98)
33	198	L. Gładyszewski (jw. s. 109-114)
35	202	L. Gładyszewski (jw. s. 117-121)
36	204	L. Gładyszewski (jw. s. 162-165)
37	206	Q polski (nr 16 s. 65-69)
38	210	Jakub Wujek SJ (jw. t. 2 s. 238 n. i 71-73 pod imieniem św. Augustyna); L. Gładyszewski (jw. s. 241-246)
39	211	L. Gładyszewski (jw. s. 251-254)
40	212	L. Gładyszewski (jw. s. 255-259)
41	213	L. Gładyszewski (jw. s. 260-264)
42	226	Q polski (nr 14 s. 56-61)
43	231	Q polski (nr 25 s. 107-111); J. Korzonkiewicz (<i>Kazanie św. Augustyna na rocznicę swej konsekracji</i> . Kraków 1930. Przedruk w: „Nowa Biblioteka Kaznodziejska” 42:1932 s. 346-352).
44	332	A. Tymczak. <i>Kazanie na rocznicę konsekracji biskupiej (Augustyn. Sermo 340)</i> . „Kronika Diecezji Przemyskiej” 34:1934 s. 9-12.

Krytyczne wydanie G. Morina OSB (CC 103-104) zawiera 238 kazań Cezarego. Z tego na przestrzeni czterech stuleci przełożono u nas 44 kazania. Jednakże większość ich w zbiorze Q wykazuje daleko idącą zależność od św. Augustyna i innych kaznodziejów wczesnego chrześcijaństwa. Nie są to typowe, autentycznie cezariańskie kazania. Umysłowość Cezarego, jego charakter jako człowieka i biskupa, jego metody duszpasterskie, osiągnięcia i bolączki chrześcijaństwa tamtych czasów najwierniej oddają tzw.

Admonitiones (Napomnienia), wysunięte przez Morina na miejsce naczelne (*sermo* 1-80). Tak więc polskie przekłady Cezarego nie oddają w pełni jego ducha. Nadszedł czas, żeby pomyśleć o bardziej reprezentatywnym wyborze mów Cezarego.

THE SO-CALLED FIFTY HOMILIES BY ST. AUGUSTINE

Summary

In the paper the Polish translation of the so-called „Fifty homilies” were subjected to a detailed analysis and it was found that their anonymous translator from 1858 did not know anything about the edition of St. Augustine’s speeches by the Maurins (Paris 1683) and he started to translate the old collection from the times of St. Caesarius of Arles (†542). This collection had already been scrutinized and what was originally Augustinian in it, had been included in the above mentioned edition, and the remaining part was put among the inauthentic speeches. As a result of the analysis it was found that the so-called collection Q (Quinquaginta) contains 23 Augustine’s homilies, 19 Caesarius’ ones, and the remaining ones are the work of authors, who are today unknown. At the end, in a table, a full bibliography of Caesarius’ speeches translated in Poland since the 16th century till now is given. It was found that 44 out of 238 Caesarius’ speeches have been translated into Polish.